

tudnánk gyülekezeteinket megtanítani arra, amit énekelnek? Járható út-e az énekléssel váltakozó prédikáció bevezetése?

6. Ahhoz, hogy a régi énekeket helyesen énekelje egy gyülekezet, a mai dallam- és ritmusélményre épülő, mai mondánivalójú énekeken kell megtanulnia énekelni. Hogyan tudjuk gyülekezeteinket ritmikus éneklésre tanítani? Hogyan tudunk egészséges harmóniát teremteni a régi és az új között?

7. Nemcsak új énekekre, hanem új éneklési módra is meg kell tanítanunk gyülekezeteinket. Hogyan történjék ez? Van-e mód az énekvezetésre?

8. Ahhoz, hogy a gyülekezetben élő egyházi ének legyen, a gyülekezet énekét ki kell vinni a templomból az életbe, hogy az élet is visszatérjen a templomba. Milyen lehetőségeit látjuk annak, hogy gyülekezeti énekeink hét közben, otthon, a munkahelyen is énekeltek, dúdolt énekek legyenek?

Befejezésül csak egy anekdotaszzerű igaz történetet szeretnék idézni. A szabadegyházi közösségekben évti-

zedek óta igény van egy gyermek-énekeskönyvre. Ez végre elkészült és „A hit hangjai” című baptista énekeskönyv 12. kiadásának függelékeként megjelent. Az énekeskönyv szerkesztői amikor az anyagot összegyűjtötték és megállapodtak a szerkesztés alapvető feltételeiben, elmentek tanácsért Bárdos Lajoshoz. Amikor hosszas munkával közösen áttekintették az anyagot, a bizottság egyik tagja megkérdezte: „Tanár úr! Mi szükséges még a gyermek-énekeskönyvhöz?”

Bárdos Lajos egy kicsit gondolkozott, majd elmosolyodva a következőt válaszolta: „A gyermek-énekeskönyvhöz — elsősorban gyerekekre van szükség!”

Amikor ezt a beszámolót készítettem az élő gyülekezeti éneklésről, sokszor voltam tanácstalan, hiszen laikusként keveredtem komoly, sok szép eredményt elért szakemberek munkájába. Mégsem mertem elmentni megkérdezni Bárdos Lajost arról, hogy mi szükséges az élő gyülekezeti énekhez, mert hátha ezt válaszolta volna: „Ahhoz élő gyülekezet kell!”

Szigeti Jenő

Szőnyi Benjámín élete és énekeinek hatása a református népi kegyességre

1717—1794

Szőnyi Benjámín énekköltő halála után egy évszázaddal a következőképpen méltatja a magyar református egyház eme jelesét életrajzírója: „Szavai és tettei méltók arra, hogy nemcsak kortársaikra, hanem az utókorra is hatást gyakoroljanak. Működése különben sem szorítkozott csupán lakóvárosára, hol emlékezetét most is, halála után száz év múlva, kegyelettel őrzi a hagyomány; hanem távolabb eső kortársaira is, bár ezek utódai előtt neve már jóformán ismeretlenné vált.” Majd így folytatja az élete iránti közömbösség jeleinek felsorolását: „Ma már kevesen tudnak felőle valamit; elfeledték tragikus sorsát is, mely annak idején széles körökben nagy érdekeltséget keltett; legfeljebb egynémely írói művének áll fenn halvány emlékezte.”

Szeremlei Sámuelnek, a tudós életrajzírónak a szavai igazsága kiderül a következőkben, mikor, miért és kik feledtek meg a papköltőről, s melyek azok az írói művei, amelyek „halvány emlékezetét” megőrizték.

Nevezzük meg mindjárt az említett írói művei közül az egyiket, amelynek címe: *Szentek Hegedűje*. A családi áhítat tartalmasabbá tétele, sőt annak megtartása érdekében megjelent énekeskönyv kiadásának kétszázadik évfordulóján (1762—1963) jónévű hymnológusunk megállapítja, hogy Szőnyi Benjámín Szentek Hegedűje figyelemre méltó aktualitással bír mű. Ezt a megállapítását a következőképpen indokolja: „Az elmúlt nemzedékek hagyományos református kegyességének formálásában a Szentírás és az Énekeskönyv mellett két népies és népszerű könyv játszott szinte egyes, még élő öregek zsenge koráig különösen kiemelkedő szerepet.”

A két népkönyv: az 1762-ben Kolozsvárt megjelent Szentek Hegedűje, a másik pedig a Pozsonyban 1786-ban kiadott mű: *Szikszai György Keresztyéni Tanítások és Imádságok* c. könyve. Szőnyi Benjámín énekei kivívták maguknak a „halvány” elismerést egy-

házi körben. Ennek jele, hogy versei közül öt bekerült az új énekeskönyvünkbe, és foglalkozik munkásságával néhány írás is.

Figyelemre méltó azonban, hogy az irodalomtörténet-kutatás odafordult Szőnyi Benjámín munkásságához. A közelmúltban publikálta Imre Mihály egyik tanulmányát, amelyben Szőnyi Benjáminnak a Baselen megtalált latin nyelvű leveléről ír. Többek között ezeket olvashatjuk a tanulmányban: „Szőnyi Benjámín eddig jobbára úgy húzódott meg szerényen irodalomtörténet-írásunk emlékezetében, mint a 18. századi barokk népiesség és népművelő irodalom termékeny alkotója. Az utóbbi időszak irodalomtörténeti kutatása módosította ezt a — részint még az egyháztörténetírástól átvett — koncepciót, s a hőmezővásárhelyi esperes felvilágosodáshoz fűződő szellemi kapcsolataira hívta fel a figyelmet. Főként Szauder József kutatásai jelöltek ki neki előkelő helyet a fiziko-teológiai irodalom magyar nyelvű népszerűsítésében.” Idézi is Imre Mihály az említett irodalomtörténet-író, aki a következőket mondja róla: „Szőnyi Benjámín Gyermek fizikája... teszi először magyarrá a fiziko-teológiai irodalmat, máris egész sor olyan motívumot, stíluselemet, leíró költészeti sémát formálva meg, amely az 1770-es évektől kezdve magasabb szinten, egyéni erővel kibontakozó természetfestői filozofikus költészetünket készíti elő nyelvi és stilisztikai tekintetben.” Majd ezt olvashatjuk Imre Mihály tanulmányában: „Jelentős szerep jut neki (Szőnyinek) abban a protestáns szellemi áramlatban, amely a pietizmust bizonyos teológiai racionalizmussal ötvözte, munkáinak többsége is ezen irányzat pragmatikus igényeinek kielégítésére született.”

Ilyen kutatások után jogosan vetődik fel a kérdés: milyen hatást gyakorolt Szőnyi Benjámín énekköltésze a népi életre, a református — hazai és külföldi — magyar, valamint más ország református népi kegyességére? Úgy ítéljük meg, hogy a Doktorok Kol-

légiuma néprajzi munkaközösségében jó témaválasztás az ő énekeinek kutatása. Egyébként is a népi kultúra kiváló kutatóira való emlékezés után (Illés Endre, Bálint Sándor, Kiss Géza, Szabó Zoltán és mások) a népi élet alakítójáról is méltán emlékezhetünk meg ebben a közösségben.

*

Mielőtt Szőnyi Benjámint életútját áttekintenénk, vessünk előbb egy pillantást a századára. A 18. században a népi élet és kegyesség alakulása önmagában is érdeklődésre tart számot, hiszen ezt a korszakot ilyen események határozzák meg: Rákóczi szabadságharcának (1703—1711) elbukása, a kurucok csillagának lehanyatlása, azok bujdosása; az országgyűlés (1714—1715) a protestánsok vallásügyeit az uralkodóra bízva, így lesz a Helytartó Tanács (1724) az eretnekek ostroma fél évszázadon át a Türelmi Rendelet (1781) kiadásáig. Közben a protestánsokat sértő vallásügyi rendeletek, erőszakos templomfoglalások, gyülekezetek széjjelzúzása és prédikátorok elkergetése. A két protestáns egyházban (református, evangélikus) 1015 árva ekklezsia keletkezett ebben az időben.

Ilyen körülmények között, a protestánsokat ért sérelmek miatt népi-paraszti kuruc mozgalmak izzanak, hullámzanak. Szőnyi Benjáminnak az ebben való részvétele külön tanulmányt igényelne. Itt annyit jegyezünk meg, hogy a mezőtúri Törő Pál és a Vásárhelyi Pető Ferenc nevéhez fűződő zendüléshez kapcsolódik Szőnyi munkája is. Az történt ugyanis, hogy a mezőtúriak az utolsó pillanatban visszaléptek, így a megmozdulás miatt Vásárhely lett az ódium. Ennek az elhárítása érdekében írt Szőnyi álnéven egy 103 versszakból álló két nyelvű (latin, magyar) iratot (Nova Thessara homoi et fidelitatis), amelyben királyhűségét és a parasztfelkelők kisebbitését hangsúlyozza. Így Vásárhely megmenekül a megtorlástól. Később pedig — mostmár nem álnéven — Szőnyi írja a kegyelmi kérvényt a mozgalomban résztvevő vásárhelyiek érdekében.

Itt megemlítem, hogy egy Posztós nevű református rabot — a szokástól eltérőleg — egy erőszakos katolikus pap akart kikísérni a vesztőhelyre, a felbőszült vásárhelyieket a vérontástól végül is Szőnyi mentette meg azzal, hogy palástjával eltakarta a katolikus papot, akire rátámadtak. Így Szőnyi kísérte ki a rabot. Mentő cselekedete ellenére is Szőnyit a király és a Helytartó Tanács rebellisnek tartotta. Más oldalról Szőnyi névtelen verseivel kuruc honfitársait mentette, óvta őket, hogy vesztükbe rohanjanak és magukra, családjaikra, sőt városaikra zúdítsák a kemény megtorlást.

Ebben a korban az egyház vezetésében új mozgalommal találkozunk. Azzal, hogy a vezetésben a világpátrónusi elem jogokat igényel. A magyar református lelkészi kar véleménye megoszlik atekintetben, hogy a pátrónusoknak — a régi gyakorlattól eltérően — milyen jogokat biztosítanak a vezetésben (gondoljunk Sinaí Miklós perére). Ebben a küzdelemben is része van Szőnyi Benjáminnak, ezt azonban megrövidítette a vásárhelyi lelkészségről és a békési esperességről való lemondatása.

Szőnyi Benjámint az előbb vázolt korszaknak a gyermeke volt, nem hibák nélkül való, de nagy küzdő egyéniség. Szőnyi munkásságának a megítélésénél ezekre tekintettel kell lennünk.

Szőnyi Benjámint életútja

Szőnyi Benjámint ároni családból származott. Édesapja Szőnyi Kovács Gergely külföldet járt váli, majd a Komárom megyei alsónémedi gyülekezet lelkésze

volt. Válról a váci püspök erőszakkal űzte el, pályáját monori lelkipásztorként fejezte be 1723-ban. Ekkor hatodik éves Benjámint fia, aki 1717. december 17-én született Némediben. Édesanyja az ottani lelkész, Vécsei István leánya: Judit. Az özvegyen maradt anya újra férjhez ment, ez azonban nem jelentett boldogságot számára, sem megoldást az árván maradt fiúnak.

Monoron kezdte tanulását, itt Borozsnai Mózes, a későbbi neves lelkipásztor a tanítója. Akiről igen kedvesen emlékezik, mert sokat beszélt neki Szőnyi édesapjának szép tudományáról; majd Tasson és Kecs-keméten folytatta tanulmányait. Önéletrajzában így emlékezik meg tanuló éveiről: „Mint árvának, igen kegyetlen praeceptoraim valának... egy Mocsai János nevű istentelen ember sokat vert és játékból korbá-csolt és elmében a tőle való irtózást emberkoromig meghagyta.” Hasonlóképpen emlékezik meg még má-sik két tanítójáról is. Ezek után édesanyja Vécsei János — Szőnyi Benjámint apai nagybátyja támogatásával a debreceni kollégiumba helyezte el. Itt az első két évben szolgadiák, majd a nemes város alum-nusa. Tógás diák lett 1735-ben, ettől kezdve tanítvá-nyai után megvolt a megélhetése. Itt jegyzi el magát egy életre a dicséretköltészettel, és az énekléssel, így ír erről: „Voltam vocalis musicus, melyet szinte az én ott laktomban állított vala fel boldog emlékezetű Maróthi György professzor uram, kitől én legtöbbet tanultam. Veszprémi István, Szalacsi Mihály, én Sző-nyi Benjámint és Dávid Ferenc voltunk a legesleges-sők, kiket anno 1739, mikor a pestis volna, ezen ékes vocalis musicára megtanított boldogult Maróthi György a maga házánál és a pestis elműlván, a kol-légiumban praesesékké tett.” Az utóbbi kifejezésen, „cantus praeses”-t mai szóval: szólamvezetőt, ének-vezetőt érthetünk. Szívesen végezte ezt a feladatot, valamint azt is, amikor a kollégiumi rendnek megfe-lelően publikus praeceptorságot, köztanítói teendőket bízták rá. A köztanítók felsőfokú diákok voltak, ma-gatartásukkal, tanulmányaikkal kiérdemelték, hogy al-sóbb osztályok tanítását bízzák rájuk.

A debreceni diákok akkor is végeztek legációi szol-gálatot. Egy jól sikerült legációi szolgálatra emléke-ze hívták meg Szőnyi Benjámint a tanulmánya befe-jezése után közvetlenül 1742-ben a hódmezővásárhelyi lelkészi szolgálatra. Nem sokkal az állás elfoglalása után, ahhoz is hozzájárult az egyház vezetősége, hogy külföldi tanulmányútra menjen, ami két évnél több ideig tartott. Odera-Frankfurtban 1743 szeptember-ben kezdte meg a tanulmányait. Az ott eltöltött hat hónap alatt hallgatott teológiát és „sok szép dolgot” ismert meg. A görög eszmény megvalósulását szemlél-hetjük a peregrinus diák életében, hiszen egyszerre ismerkedett a széppel, a jóval és az igazgal (kaloga-gáthia). Megfordult Berlinben, Hamburgban és Amsz-terdamban. Leidenben ismét egy félévet töltött 1744 tavaszától, ez év őszétől pedig a utrechti egyetemen tanult. Tovább folytatta teológiai tanulmányait, vala-mint természetismeretet hallgatott. „Bujdosásomban — írja önéletrajzában — a német, francia és belga nyel-veket annyira megtanultam, hogy a mindenkinek ira-tott könyveket megérthettem.”

Hazafelé jövet Brémában egy hónapot, Lipcsében (Lipsiában) három hetet töltött. Külföldi szokásoknak megfelelően ajánló levelek útján otthonról otthonra adták, különböző könyvekkel és aranyakkal ajándé-kozták meg. Szívesen emlékezik a görög irodalomban tett felfedezésére, a lelkipásztorok és professorok atyai jóindulatára és támogatásaira. Vásárhelyre 1745. szeptember elején érkezett, a következő évben vette feleségül tt. Komáromi Sülye Pál lelkész leányát:

Zsófiát. Februárban volt az eljegyzésük, májusban pedig az esküvő. Ezután bontakozott ki a nagyívű és küzdelmes lelkipásztori, írói pálya. Esperesévé választotta a békési egyházmegye 1774-ben. Egyik papmarasztás alkalmával pedig az történt vele, miután lemondta a debreceni lelkészi meghívását, hogy örökös lelkésszé választották Vásárhelyen. Erről azonban idők múltával elfeledkeztek, 1789-ben lelkészi állásáról, miután póttagja volt a budai zsinatnak (1791) 1792-ben az esperességről is lemondatták. Nehezen sikerült annyit elérnie, hogy évi 50 rénes forint készpénzből és 250 kéve fűteni való nádból álló segedelmet megnyerjen, hogy juttassanak a lelkészükhöz. Művei után — az akkori szokásoknak megfelelően — nem kapott tiszteletdíjat. Az említett „segedelmet” pedig hol megkapta, hol nem. A könnyelművé lett lelkészfia is nehezítette az idős édesapa helyzetét.

Beteljesedett rajta az evangéliumi mondas: nem lehet nagyobb a tanítvány az ő mesterénél. Mesterétől, a Názáreti Jézustól az életet vették el, Szőnyi Benjámin kezéből a kenyeret a kemény szívű bírák. Nem emlékeztek arra, hogy miképpen hirdette az ígét alkalmas és alkalmatlan időben, hogyan szolgált a városnak verssel és írással felvéve gondjaikat a maga odaadásával is.

Így ért véget 1794. szeptember 17-én a 77 éves pályafutás, a 21 éves esperesi szolgálat, a közel fél évszázadot jelentő vásárhelyi prédikátori működés. Élete utolsó időszakában — hat hétig tartó, többnyire fájdalom nélküli betegség során kiszáradt. Az életerő elhagyta, mint a fálya elégett. Szőnyi Benjámin megtért Urához. Nem volt parasztvezér, hanem a népe körében és a népéért élő prédikátor, énekköltő.

„Hűlt porait — amint írja Szeremlei Sámuel — a hívek odatemették a szentegyház falai mellé, melynek papságától a bírák megfosztották, s midőn sok idő múlva építáfiumaik elkorhadtak, a hálás utókor 1880-ban díszes gránittáblát állított azok helyett.”

Teteme felett Szentmiklósi Zsebők Sámuel szentesi és Kiss András hódmezővásárhelyi prédikátorok hirdették az örökélet evangéliumát. Szilágyi István professzor vezetésével pedig diákok serege több szőlőmúzeum éneket zengett:

*„Jó Atyánk! Hát földbe tesszük hűlt testedet,
Az égbe bocsájtjuk idevezült lelkedet:
De élni fog híred emlékezetünkben
Örökké, és léssel példánk életünkben!”*

Szőnyi Benjámin énekei

Imádságok imádsága,

vagy a legszebb, legszentebb, legtökéletesebb és minden lelki-testi szükségünket rövid summában legbővebben befoglaló mindennapi Úri imádság, melyet a könyörgésben gyöngébbek kedvéért Idvezítők célja szerint kiszélesített, a lelki életnek természetéhez szabott és az hétnek napjainak számok szerint reggeli és esteli énekekre és imádságokra felosztott Szőnyi Benjámin, hódmezővásárhelyi reformata ekklesiának lelkitanítója. Pozsony, 1753.

Az énekeskönyv további kiadásai a következők: Pozsony, Landerer Mihály költségével és betűivel, 1774. — Euda, 1785., 1786., 1787. — Pest, Patzki Ágoston Ferenc által, 1788. 44 lap. A mű szerzője a kegyes olvasóhoz intézett előszavában arról szól, hogy az éneklés és az imádság mennyire hasonló tevékenység, kifejti azt is, hogy a verses imádkozás jobban leköti a figyelmet, mint a prózai könyörgés.

A „szerda reggeli ének nótája a 146. zsolt.” (Áldjad lelkem az Urat.) Az Úri imádságnak a következő mon-

datáról szól ez az ének: „A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma.” Az ének második verse így hangzik:

*E világ egy nagy vendégház,
Isten gazdag gazdája,
Ebben engem ingyen ruház,
Testem ingyen táplálja:
Zsemlye, cipő, kenyérrrel (Zsolt 147)
S ama nemes bor vérrrel. (5Móz 32,14)*

A nyolc versszakból álló ének 7. versére figyeljünk még:

*Adj kenyérkereső erőt,
Hogy magaméből éljek;
Adj csendes lakást, jó időt,
Hogy rablótól ne féljek:
Ezeket mind magamnak,
Szintúgy kérem másoknak.*

Szőnyi Benjáminnak az előbbi énekeskönyvével együtt jelent meg a „*Kegyesség napszáma*, avagy az hétnek napjaira felosztott kegyes elmélkedések, melyek az együgyű emberek s gyermekek számára összezsedegettetek avégre, hogy ezekkel és ezekből példát vévén többekkel szoktassák elméjüket még dolgaik közben is Istenes dolgokról való gondolkozásra.” Az együttes mű lapszámozása folyamatos, az utóbbi rész erkölcsi, vallásos intéseket és bibliai tanításokat tartalmaz prózában. A csüörtők estére írott, 6 pontból álló meditáció 3. pontja a következő: „Mikor és miben jó szerencséd vagy, az Isten próbál azzal, ha vagy-e abban mind alázatos, mind háládatos: ellenben pedig minden szerencsétlenségedet arra való eszközül és ösztönül végy, hogy magadat észbevedd, megjobbulj és azután vigyázóbb légy.” (Préd 7,14)

Szőnyi Benjáminnak ehhez a művéhez két megjegyzést fűzhetünk. Az egyik: a Mi Atyánkot minden ember megtanulja gyermekkorában. Erre az alapra épít az énekköltő, amikor a Mi Atyánkról szóló versekhez hozzákapcsolja a teljes Biblia alapján írott meditációit, amelyekből nem idegen a kijelentésből eredő élet-szemlélet. Megkapó az előbb idézett csüörtői meditációnak az ötödik pontja: „A levetkezés és felöltözés közben elmédben tartsd, hogy a ruha a te Istentől lett elszakadásodnak bizonyos jelensége: aki azért abban kevélykedik, hasonló az akasztófától megszabadult tolvajhoz, ki a nyakában istrángdarabbal büszkélkedik.” (1Móz 3,21)

Szentek Hegedűje

Szőnyi Benjámin énekei közül a Szentek Hegedűje tette a legnagyobb hatást a népi kegyességre. Igazolva látjuk ezt a megállapítást, ha a könyv megjelenéseit áttekintjük. Az első kiadás Vécsei János tiszántúli püspöknek, az énekköltő anyai nagybátyjának előszavával jelent meg 1762-ben. A 10. kiadáshoz maga a költő írt „Előbeszédet”: „Kedvessé tévén a maga dicsőítését szerető Úr Isten ez Énekes-könyvecskét; mint az ő kegyelmének munkáját, sok kegyes lelkek előtt: most tizedszer jó ki a könyvnyomtató sajtó alól. Ezt én nem haszontalan dicsekedésből említem, mely ellenkeznek az ebben lerajzolt kegyességgel; hanem elfogyván az egymás után kijött nyomta-

tások: mindenkor a kegyes emberek szorgalmaztatták a Typographus urakat az újabb kiadásra. Az első, Erdélyben jött ki Kolozsváron 1762-ben. Követte ezt a második Pozsonyban 1771-ben, melyet én nem tudtam. Megtudván és ebből észrevéven, hogy az énekek tetszők, azokhoz többeket, igen szükségeseket készítettem. Ezekkel jött ki harmadszor Pozsonyban 1774-ben. Ennek formájára hírem nélkül Vácson 1777-ben. Ötödször kijött Pozsonyban 1784-ben megbővítve általam szinte ötven énekekkel; hatodszor és hetedszer Budán 1785-ben emennek formájára; azután Pesten 1786. Letner által, a kilenczedik a feljebbvalókban esett nyomtatási hibáktól megtisztítva, és némely tóldalékokkal nagyobbítva 1789-ben, Pozsonyban jött ki. És e már tizedik, melyet az előbbieken s közelebb a kilenczedikben esett nyomtatási hibáktól megtisztítva bocsátok az érdemes Typographus sajtója alá.”

A 11. kiadás Debrecenben jelent meg 1869-ben a következő rövid bevezetéssel: „Ezen, buzgó keresztyén hívek által kedvesen fogadott könyvnek 11. kiadását, sokaknak sürgetésére alól irt ismét közre bocsátja, hogy a jámbor olvasónak az által kellemetes foglalkozást szerezzen.” Telegdi K. Lajos kiadó.

Szeremlei Sámuel pedig még a következő kiadásokról tud: Pozsony, 1777., Pest, 1787., Kolozsvár, 1789., Pozsony, 1789., 1791., 1794., 1804., Debrecen, 1869.

Csomasz Tóth Kálmán elmondja, hogy a szerző halála óta — mai ismereteink szerint — még további hat kiadásról tudunk, amelyek közül a legutolsó: Békés, 1904; majd ezt teszi hozzá: „külföldi ösztöndíjas éveim során, mint segédlelkész, még 1923—24-ben is találkoztam olyan amerikai idős szórványhívekkel, akik összejöveteleik alkalmával a Szentek Hegedűjéből énekelgettek. Magam — folytatja tovább — volta- képpen ott találkoztam először közelebről ennek az énekeskönyvnek az élő használatával. Később már figyeltem rá és használatának, vagy ismeretének nyomaival a 20-as évek közepén Mezőtúron, a 30-as évek elején Sárkeresztesen magam is találkoztam, adatokat pedig más helyekről, az ország több vidékéről is hallottam.” Ref. Egyh. 1963. 53.

Bizonyosra vehetjük tehát, azért vették meg az emberek a Szentek Hegedűjét, mert szerették tartalma miatt, olvasták és énekeltek családi összejöveteleiken, ilyen körülmények között hatott életükre, kegyességükre, hiszen a hit hallásból van.

Szónyi Benjámint az énekeit tudatos céllal írta. Fegyelmre méltó, hogy ez az általa megfogalmazott célkitűzés pontosan abba az irányba vezeti gondolatainkat, amint azt a témánkban megfogalmaztuk. Maga az énekköltő így ír erről:

„Nem reményelvén, hogy érjem (szólok mint öreg ember) ez munkámnak többszöri kijövetelét: Isten kegyelme által készítettem mintegy berekesztésre, e tizedik kiadáshoz egynehány szükséges és hasznos énekeket; mind a többek közé ide-amoda; mint Tóldalékul a könyvnek végére valókat. Ez ztűbbuajat juvált, oly különös és fontos részeiről a keresztyéni kegyesség gyakorlásának, melyeket arra útmutatás nélkül sok együgyű keresztyének nem is tudnák lenni kötelességeknak, p. o. Éneki könyörgéssel kérni Istentől a pogány népeknek, és keményedésben levő Zsidóknak a Jézus Krisztus esméretére és hitére leendő megtérítetéseket; melyekről valamint Istennek jövőndölései és ígéretei vannak az Ó- és Újtestamentomi Szentírásokban: úgy minékünk is szükséges azoknak bételjesedéseket Istentől kérnünk, mint Sz. Dávid, Dániel s több Szentek cselekedtek; és Idvezítőnk is erre serkent bennünket az Isten országának eljöveteleért parancsolt második kérdésben az Úri imádság-

ban. A több új énekeknek is, melyek ez új kiadásban beigtattattak, a dolog mivoltához képest azon szent céljok vagyon. Világ végéig lesz kötelező ereje ama Szentlélek intésének: Énekeljétek új éneket. E végre vagyon megírva ez is mint igaz Hívőknek czímere. Jel. 14. 2. 3. És hallám Hegedűsöknek szavokat, kik az ő hegedűjökkel hegedülnek vala. És hallék éneket, mintegy Új éneket a Királyi szék előt.

Élj azért Keresztyén Olvasó ez énekekkel is oly szíves buzgósággal, hogy a meghallgattatásnak hasznából, melyeket a kegyelemnek királyi székétől jó hittel vársz; arra is valamely részecske háramoljon a Szentek egyessége szerint, a ki ez Énekeket, valamint a maga lelkének, úgy a Tiédnek is hasznára és idveségére Isten kegyelme által készítette.”

Személyes tapasztalatom, kegyességtörténeti adatgyűjtésem alapján azt mondhatom, hogy Szónyi célkitűzése megvalósult. Adatom van arról, hogy dunántúli református főorvos a Szentek Hegedűjét értékes családi kegyességi hagyatékként kezeli, sőt a lelkész-képzésbe iktatandónak minősíti ma. — A Nagyknyságban, Karcagon megjelent a Mártírok Oszlopához kapcsolt énekre észak-magyarországi szolgálatom idején hívta fel figyelmemet az egyik buzgó református asszony. — Újlétán egy agyon olvasott Szentek Hegedűjében (Buda, 1869., a 10. kiadás utánnyomása) a következő bejegyzést olvashattam: „Kiss Jánosé maradt az édesanyjáról 1914. évben ezen könyv, Isten segedelmből már negyediziglen örököltetett. Adja az Isten, hogy sok utód örökölhessen még Lelki épülésre, és a Nagy Isten Szent neve Dicsőítésére használtassék minden alkalommal, mert ezen könyvbe (n) sok lelki nyugalom lévén megírva.”

Kunmadarason a 11. kiadású Szentek Hegedűjében (Debrecen, 1869) pedig ez a tömör, hitvallásnak is számító bejegyzés olvasható: „Lajtos Zsófié ez az imádságos kis könyvecske, meg minnyajunkké.” — Az említett Lajtos Zsófia asszony harmadik leszármazottja forgatta, olvasta az énekeskönyvet — haláláig. Az ő neve: özv. Ábrán Istvánné Ágoston Juliánna, aki 1910 és 1983 között élt.

Gyermekek fisikája, avagy olly szép és hasznos tudomány 'sengéje, melyben kevés példák által megmutattatik, mint kellessék szoktatni a gyermekeket és együgyű embereket az Istennek sokféle teremtséiről való kegyes és kedves elmélkedésekre, és az azokban nyilván való isteni bölcsességet, hatalmat, jóságot s a t. vélek esmértetni és csudálatni.

Francia nyelven írta: Rollin Károly, nem régi tudós professzor a párizsi Királyi Akadémiában. Magyar nyelvre fordította és azon nemű vagy matériájú maga egynehány kegyes elmélkedéseivel megsaporította Szónyi Benjámint. Pozsonyban, Landerer Mihály költésével, 1774.

Szónyi könyvének ez a második kiadása, az első ugyanott jelent meg 1766-ban. A Rollin professzortól fordított műhöz kapcsolt „elmélkedések” — versek, amelyek az akkori természettudomány és bibliaismeret alapján születtek. Ezek a versek — a természeti költészet előkészítői — később átkerültek a Szentek Hegedűjébe. Ott azonban elhagyta az énekköltő a természettudományos és egyéb jegyzeteket.

Az itt említett versek beletartoznak Szónyi énekköltészetébe. Ezek a következők: 1. az égről, 32 versszakból áll. Énekelhető a 42. zsolttár (Mint a szép híves patakra) dallamára. A teremtett világot háznak tekintő költő, ebből következően az égbolt a padlás. A 7. versszaka így hangzik:

*Ez égen, mintegy házában
A szép nap mint völegény (Zsolt 19)
Egyenlőként világában
Részesül gazdag s szegény:
Az Hold körülötte jár;
Mert fényt tőle vesz és vár,
Hol, mint hop-mester jár elől,
Hol, mint szolgálva van hát megöl.*

2. A Kerek Földről szóló vers 139 versszakból áll, amelynek második fele „a Földnek hasznairól közönségesen” szól. Énekelhető a 8. zoltár dallamára (Őfelséges Úr, mi kegyes Istenünk). Jegyzetekkel kíséri Szőnyi, utalásokat találunk ezek között a régi költőkre, és természetélményeikre. Az utolsó versszak, amelyből a költő teológiája is megérthető, a következő:

*Mert noha e föld a bűnért átkozott, (Móz 3)
De a bűn erre Isten Fiát hozott,
Ki, földön járván azt vitte végben:
Hogy e földről mehessünk az égen.*

3. A négy Éltető Állatokról, tudniillik: Földről, levegőgről, vízről, világosságról. Összesen 30 versszak. A négy elemről a következőket mondja összefoglalólag a költő:

*Melyek az embert és barmot tartják (Zsolt 36)
S minden élelmekre valót adják.
Nóta: Aki nem jár hitlenek tanácsán (1Zsolt)*

Más rövid kegyes elmélkedés is található a könyvben: A szivárványról, 5 versszak, nóta: 42. zoltár; Az Éjnek és Nappalnak, a Télnek és a Nyárnak viszontagságairól, 19 versszak, nóta: 42. zoltár; Az emberi testben megtetsző isteni bölcsességről. Nót. Nagy hatalommal regnál az Isten. Zsolt 93. Az 53 versszakból álló költemény gyakran használt kifejezése: Isten csodája az emberi test. Így fejezi be a verset:

*Ó lelkem testem bölcs Teremtője!
Mind a kettőnek légy szentelője.
Lelkem és testem minden részei,
Légyenek igazság fegyverei.*

A következő rövidebb vers: Az emberi testnek állása módjáról (pozitúra), Lélekről való egységéről, az inak és érzékenységekről, mint a test és léleknek egymással tartó természeti köteleiről. Nóta 8. zoltár, a költemény 61 versszakból áll. A 37. és 38. vers a test szép egységéről szól:

*Lármát hall a fül, s az alvó szem nyílik,
Egy lábujjhegy sérül, s a száj vonulik,
Egész test megrándul egy csípésre;
Sőt földre dül egy fő szédülésre.*

*Köz e barátság a többi tagokkal, (1Kor 12)
Egymáson örvendők és bánkódókkal;
Mert amint van benn a szívnek dolga:
Ahhoz tart minden tag, mint hív szolgál.*

Szőnyi jó pedagógiai érzékére vall, hogy az Isten titkainak, csodáinak megismertetéséből nem hagyja ki a gyermekeket. Bizonyára felhasználták a fordítást és a hozzákapcsolt költeményeket a lelkészek és a tanítók is, de az elgondolás mindenképpen az, hogy ezeket is családi körben együtt olvassák és énekeljék a szülők a gyermekekkel együtt, hiszen mindegyik vershez ismert zoltár dallamot ad a szerző. Az élet, a természet, az Isten királyi uralma egységben maradt e versek szemléletében, nem esett szét. Ez az erőssége.

*Mártírok Oszlopához ragasztott ének. Nót. Zsolt 102.
Hallgasd meg Uram kérésem.*

Szikszai György (1738—1803) és Szőnyi Benjámín (1717—1794) nevét méltán említhetjük együtt, hiszen kortársak, bibliai szemléletben hasonlóak, a kegyességre együtt tanítanak, és van közös munkájuk is. Szikszai ezekkel a szavakkal indokolja Szőnyi versének kötéhez való kapcsolását: „Ez ének szerzője nagyérdemű Tisztelendő Szőnyi Benjámín uram, a hódmezővásárhelyi reform. ekklézsiának 46 esztendőktől fogva lelkipásztora, a békési traktusnak mind idővel, mind érdemmel valóságos seniora: ki is ezt ő indulatából hozzám elküldvén, akarta, hogy e könyv végére nyomtattassék.” A közös könyvük először Debrőczenben jelent meg 1789 pünkösdi havában, másodszer Karcagon 1900 júliusában. Kádár Imre, a könyv sajtó alá rendezője ezekkel a szavakkal indítja útjára több mint 100 esztendő múlva Szikszai—Szőnyi közös művét: „Négyszáznál többen fordultak hozzám az ország különböző városaiból és falvaiból, kik mindannyian bírni akarják e nagybecsű lelkifegyvert, melyre csak apák vagy nagypapák elbeszéléseiből emlékeztek már.” Majd ezt fűzi még hozzá: „Napjainkban, mikor az elvilágiasodás valóságos cinizmussal szegődött a vallástalanság szolgálatába, e könyv maga magát fogja ajánlani és jótékony hatása bele fog olvadni a szívekbe, s a hitben való hanyatlásnak útját állva, sok hitetlen és ingadozó tékozlót visszavezet majd az idvesség útjára: az Atyának, Fiúnak és Szent Lélek Istennek tántoríthatatlanul buzgó szeretetére.”

A liberalizmus szelleme ellen küzdő, hitvalló keresztényen bizonyágtétele egybecseng a 16. századi prédikátorok és a mű szerzőinek hitével. Valóban önmagáért beszél, amely hatott az egész ország református népi kegyességére, sőt mindenhol, ahol csak magyarul dicsérték az Istent. Így kezdi Szőnyi a 33 versszakból álló költeményt (nót. Zsolt 102. Hallgasd meg Uram kérésem):

*Borzasd testem, reszket vérem,
Mert elmémmel fel nem érem, (Mt 16,17)
A nagy Isten csudáját,
E nagy titkú munkáját.
Miért fakasztott vérforrást? (Zak 13,1;*

*Kolossé 1; Jn 1,7)
Miért rendelt véráradást? (1Pt 1,2; 19; 20)
Hogy azon házat építsen, (Jel 5,9)
És idvességet készítsen.*

A költemény további részében szól az ószövetségi mártírokról, a 15. versszakban Istennek a gonoszról is jót kihozó munkájáról, a 24. versben a Jézustól hagyott mártíriumról, melynek vállalása az igazi kereszténység. A 28. versszak hadd adjon ízelítőt a versből:

*Mintegy mártíromsággal jár
Másoktól ok nélkül vett kár (1Kor 6,7)
Méltatlan szenvedés,
Csúfoltatás, megvetés,
A jóért gonosz fizetés,
Ó mely keserves szenvedés.
Bizony a jó kereszténység
Kis mártíromi dicsősség.*

Gyülekezeti alkalmakra írt énekek

A 18. században a több szólamú éneklés, a kórus-kultúra meghonosításának történetét nem lehet Szőnyi Benjámín munkássága nélkül megírni. Itt csupán három évszámot említek meg: 1739-ben ő is tagja

Maróthi György Uram vocális muzsikát tanuló csoportjának, 1761-ben ő írta a szentesi templom felszentelésekor előadott Harmónicus Cantus szövegét, 1794-ben pedig az ő ravatala mellett énekeltek a deákok több szólamú éneket.

Szőnyi Benjámint ismerte a vásárhelyi gyülekezetet, valamint az egyházmegye és az országos egyház gyülekezeteit. A valóságos helyzet ismerete és a bibliai hit tükröződik Szőnyinek a gyülekezeti alkalmakra írt verseiből. A szentesi templom felszentelésekor Bányai Mihály vásárhelyi kántor által előadott ének bizonyosága az előbbi megállapításnak:

1. *Seregek Ura*

*Vigyázz kérünk e Templomra
Jövel! Jövel! Nagy erővel
Ez helyben az őltalomra
Erős Várunk, Téged várunk
Ez Házban nyugodalomra.*

2. *Szánd meg siralmunkat*

*Keserves óhajításunkat
Mellyhez kértünk, Már megnyertünk
Felségedtől Romlómunkat
Tömlődbe rejcsd, El ne felejtst
Sok könnyhullatásainkat.*

3. *Mert talán nincs párja*

*Bár szíved járván eljárja
Sok korunknak, Romlásunknak
Mellyben Zárt sok bűnök árja
Fáradt szívünk, Testünk, Lelkünk
Uram segedelmed várja.*

4. *Ti kik által mentek*

*Vagy már véllünk megjelentek
Gondoljátok és Lássátok
Ez Házonn a mik történetek
Bizonyára. Hallására
Az Istentől megrettentek.*

5. *Ez Házon kezdetted*

*Uram köztünk itéleted
Rontván tűzzel, Nem múlt ezzel
Haragod többel tetézted
Kik itt féltek, Itt rettegtek
Romlásunk alá temetted.*

6. *Oh szörnyű irtózat*

*Volt itt mind tűz, mind Aldozat
A tűz Isten Házából kelt
Aldozatra két lélek telt
Mi sérelmünk, Kisértetünk
Vala Ábrahámé felett.*

7. *Ez esék mi rajtunk*

*De mint férges fejet hajtunk
Oh mi Urunk! Te vagy Tanunk
Hogy Tölled el nem hajlottunk
Uram tudod, Égett Házod
Hamvai közt is imádtunk:*

8. *Azután kunyhóban*

*Tiszteltünk esőben, hóban
Sok tőrésünk Szenvedésünk
Volt ebben nekünk valóban.
Hív Pásztorunk, Egész Nyájunk
Forgattunk mint egy hajóban.*

9. *Uram vedd szívedre*

*Írd fel kegyes tenyeredre
Mind ezeket, Mert kezeket
Szívvel emeltünk Egedre
Nézz kegyesen, Oh szent Isten
Szentesi szegény Népedre.*

10. *Ez Háznak Dajkáját*

*Hazánk dicső Királynéját
Aldd sok jóval, Mert jó szóval
Ujjító szentesi nyájját
A kérésre, Építésre
Nyújtván kegyes Grátiáját.*

11. *Aldd meg Vármegyénket*

*Felső, alsó Tiszteinket
Feő Ispányunk, Földes Urunk
Mint kegyes jól tevőinket
Aldd meg szánó, Jót kíván.
Minden jó Embereinket.*

12. *Mi mindnyájan végre*

*Óhajtunk Hozzád az Égre
Oh Jehovánk, Oh nézz reánk
Oh jövel a segítségre.
Oh kegyelmezz, Oh védelmezz
Osztán végy fel ditsőségre.*

Szőnyi Benjámint gyülekezeti alkalmakra írott versei között van olyan, amelyet imádságként mondtak a hívek: „Bé menetelkor... Úr vatsorája alatt... Az Exitusban... Kijövéskor...” Hadd idézzem még Az Exitusban mondandó imádság egyetlen versszakát:

*Ald meg itt az Aronokat
Gyümölcsöztesd munkájokat
Ald meg az És Aranyával
Kik a Mózesi Pálczával
Bánnak juhaid Nyájával.*

Szőnyinek ennél a kifejezésénél, hogy az És Aranya, meg kell jegyeznünk a következőket: az ő gondolkodásában, teológiájában egységben maradt az értelmi és a hitbeli, racionális és az irracionális. Végetes következményekkel jár az az egyház számára, ha ez az egység felbillen. Ha eluralkodik a racionalitás és kiszorítja a kijelentést, létrejön az egyházi liberálisizmus; de ha emberi teljesítménnyé válik a kereszténység a pietisztikus kegyességben, megszegényedik a kijelentés ereje.

Énekeskönyvben szereplő ének

Szőnyi Benjámint több énekét nem istentiszteleti használatra írta, hanem magános és családi áhítaton való éneklésre. Azt mondhatjuk azonban, hogy a páratlan gondviselés által néhány éneke bekerült a református énekeskönyveinkbe, így lettek ezek templomi istentiszteleteinken énekelt dicséretökké. A jelenlegi Énekeskönyvünkben öt ilyen ének van. Röviden tekintsük át ezeket is:

243. *Téged, ó Isten, dicsérünk
Téged Urunknak vallunk...*

Először a Szentek Hegedűjének 1784. évi pozsonyi kiadásában találkozunk ezzel az énekkel.

304. *Kapuk emelkedjetek!
Kiáltó szó hallik...*

Szónyi Benjámint egyik legszebb éneke, a Szentek Hegedűjéből 1762. Minden verse nyomán szentírási igéket idéz fel bennünk. Bizonyára az ének írójának szíve is telve volt az adventi Krisztus-titokkal, s Isten igéjében foglalt és abból fakadó örömmel és hálával. Szépen látszik ez a következő két versszakban:

*Isten Báránya, jövel, mutasd szelídséged;
Uram, felemelt fővel várom idvességéd.
Igazság napja, támadj, adj világosságot,
magamnak nincs: reám adj örök igazságot.*

*Tégy szívedre pecsétül, bélyegül karodra:
így lelked erejétül élek csak számodra.
Mindvégig velem maradj mennyei erővel,
holtom óráján ne hagyj, jövel, ámen, jövel!*

321. *Hogy eljött az időknek teljessége...*

Szónyi ezt az éneket: Meglett a szabadulás és az erő kezdettel írta, azonban az 1806. évi átdolgozáskor Szücs György úgy átfogalmazta, hogy csak itt-ott maradt benne egy-egy Szónyi eredeti soraira emlékeztető strófa. A mi új énekeskönyvünk azonban visszatért az eredeti szöveghez, Szücs szövegéből csak az első vers első két sorát hagyták meg. Magyaráztaként azt fűzik hozzá, hogy „énekeskönyvünknek egyik legszemélyesebb Krisztus-élményt nyújtó és legköltőibb darabja”. Szép versnek is, imádságnak is:

*Kereslek, Uram, engem te is keress;
szeretlek, tudod, ó hát te is szeress!
Tedd egy szívvé szívemet szíveddel,
ejts rabul engem hívó szemeddel.
Vonj, hogy Atyádhoz általad méhessek,
élj bennem, benned hogy én is élhessek!
Ó, Uram, tőled hová mehetnék?
Elveszném, tiéd ha nem lehetnék.*

349. *Jézus meghalt bűneinkért...*

Szép húsvéti ének, amelyet 1921-ben kihagytak énekeskönyvünkéből. 1948-ban ismét visszakért. Rövidebb versformában volt, most két verssor összevonásából lett egy:

*A meghalt Jézus vére szólt nekünk oly drága dolgot,
mert e vér Isten vére volt, bűnt, halált ezzel oldott.
Vér, melynek nincsen mása, ó, Betlehem forrása!
Ó, Jézus egy áldozatja, Isten gyönyörű illatja!*

366. *Az én időm, mint a szép nyár, Menten eljár...*

A Szentek Hegedűje első kiadásából — 1762 — való Eredetileg 22 vers volt. A mai fül számára nehézkes sorokat módosították és így csak 11 vers került éne-

keskönyvünkbe. Az ének régi címe: „A halálról, ítélet-ről és mindkettőre való készülétről” volt. Íme a 8. verse:

*Uram, ha arra kell mennem,
Hogy kell lennem Tanúnak a hit mellett:
Láttass nyílt eget lelkemmel,
Így testemmel Ám ne légyen kímélet...*

Ez is bizonyosága annak, hogy Szónyi Benjámint egyike a bibliás magyar énekeszerzőknek. Énekeit mély bibliakusság, megkapó költőiség jellemzi, bár volt hajlama a terjengősségre.

*

Ez lényegében megegyezik Csomasz Tóth Kálmán értékelésével. „Szónyi, mint költő nem jelentékeny, de igen meleg csillaghoz hasonlítható. Verselése nem különösen művészi, bár gördülékeny, helyenként meg ép-penséggel meglepő magaslatokat ér el.” (RE 1963. 54) Ugyancsak Csomasz Tóth összesítése alapján tudjuk, hogy Szónyi 73 zoltár dallamot használ 185 énekénél, 27 mai énekeskönyvbéli dallamot 38 énekénél, 9 énekeskönyvünkben nem szereplő dallamot 14 énekénél, vagyis 109 dallamot-versformát 237 énekénél.

Ez tiszteletre méltó költői teljesítmény, de ennél jóval nagyobb a kegyességtörténeti, népeleti jelentősége. Szónyi ugyanis — gondviselészerűen — azt oldotta meg, hogy az istentiszteletről ismert dallamok által összekapcsolta a családi közösségeket és a templomos gyülekezetet. Szónyi munkásságának ez az eredménye, gyümölcse: kegyességtörténeti kincsünk. Ez kétszáz éven keresztül tartotta magát, támadhatta a racionalizmus, kikezdhetette a külföldi pietisztikus gyakorlat, megmaradt az egyszerű magyar református pietás. Mai kérdéseinkre is felel, a megoldás reményességével kecsegtet: van út a családi áhitattól a templomi istentisztelethez, és az istentiszteleten énekelt zoltárdallamokra a mai életadta verseket lehet énekelni. Így válik ez a költészet a sorskérdéseink megoldásában eszközzé.

Ötvös László

IRODALOM:

1. Szeremley Sámuel: Szónyi Benjamin és a hódmezővásárhelyiek 1717—1794. Bp. 1890. 1. — 2. Csomasz Tóth Kálmán: Szónyi Benjamin és a Szentek Hegedűje aktualitása. RE 1962 53—54. — 3. Szónyi Benjamin: Önéletrajza. Kézírt mű. — 4. Imre Mihály: Szónyi Benjamin levele Jakob Christoph Beck baseli professzorhoz 1776-ban. Kiny a Irodalomtörténeti Közleményekből. 1981. — 5. Csomasz Tóth Kálmán: Dicsérvételek az Urat. Bp. 1971. — 6. A Szentek, ecclesia története. — 7. Zoványi Jenő: Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon Bp. 1977. — 8. Bősziroményi Ede: Előadása a DC-ben. 1984. p. 9—11. — 9. Esze Tamás: A magyar református egyház útja a reformációtól napjainkig. Bp. 1960. — 10. Kosáry Domokos: Művelődés a XVII. sz. Mo.-on. Akad. Kladó 1983. — 11. Szónyi Benjamin: Szentek hegedűje énekek, Kolozsvár 1762. Révai Nagy Lexikon, XVII 729. szerint igen sok kiadást ért meg, megjelent 1869-ben is. Használtam az 1809-ben, 1869-ben kiadott kötetet.